

ДІАЛОГ (від грец. διάλογος — розмова, бесіда) — розмова між двома чи кількома особами. У **мовознавстві** Д. — різновид мовленнєвої комунікації у формі обміну висловлюваннями-репліками. Для Д. типові змістовий (питання-відповідь, повідомлення-роз'яснення, додаток, заперечення, згода, оцінка; формули мовленнєвого етикету) і зумовлений ним структур. (лексико-грамат.) зв'язок реплік: «Ти Івана бачив?» — «Я в нього не був». Відсутність такого зв'язку можлива при реакції мовця на ситуацію мовлення («Коли віддаси борг?» — «Відступися, машина їде».) чи на обставини, які не мають відношення до даного мовленнєвого акту. Д. — первинна форма мовного спілкування, генеза якої сягає уснорозмов. сфери з притаман. їй тенденцією до економії мовних засобів. Їхній обсяг для забезпечення інформат. повноти Д. (крім невербал., візуально реалізованих ситуації, міміки, жести, а також інтонації) тим менший, чим більше Д. зумовлений ситуативно й аперцепційно: «Ходім!» — «Брат?» (мовці минають дім). Порушення цієї закономірності підвищує експресію висловлення лексико-синтаксич. повторами («Сьогодні будеш?» — «Сьогодні?» — «Сьогодні». — «Сьогодні в тебе?» — «У мене». — «Сьогодні буду».), що здатні, пронизуючи Д., сформувати з нього структурну цілісність; ступінь їх розгорнутості непередбачуваний («Ти чудово знаєш, як треба поводитися, щоб не кинути тінь на прізвище Українець». — «Добре... Я не кину тінь на прізвище Українець»). Зовн. форма Д. (чергування реплік) за відсутності більшості типол. ознак живого мовлення властива і для філос.-публіцист. жанру (Д., дискусії, інтерв'ю, «круглі столи» тощо). Принципу чергування реплік дотримуються у полілозі.

У **літературі** Д. — розмова двох і більше персонажів у творі; основа драми, а в прозі — один із гол. типів викладу; зустрічається також у поезії, особливо в епіч. або ліро-епіч. жанрах. Функцію ситуації в Д. виконує автор. ремарка. Д. також називають літ. форму, бесіду чи полеміку на філос., морал., реліг., політ., естет. та ін. теми. Основоположник філос. Д. — Платон: у нього інтелектуал. бесіда стала методом спіл. досягнення істини. У ранньохристиян. літературі у формі Д. писали полем. і дидакт. твори. У середні віки поширені Д. душі з тілом, віри з розумом. Розквіт Д. — епоха Відродження (Ф. Петрарка, Е. Роттердамський, Б. Фонтенель та ін.). У 17-18 ст. Д. — як літ.-естет. полеміка (М. Ломоносов, О. Сумароков, В. Жуковський, О. Пушкін). Пік популярності Д. — у Просвітництві й романтизмі, де Д. — метод викладу філос. і естет. ідей (Г. Лессінг), в есе (П. Валері).

У **філософії і психології** під Д. розуміють специфічну форму міжособистіс. взаємодії спів-

розмовників як рівноправ. суб'єктів спілкування з урахуванням розбіжності поглядів, інакше спілкування не набуде якості Д., стане роздумами усамітненої людини (внутр. Д. — зіткненням і взаємодією різних поглядів у свідомості людини) чи монологом (антитезою Д.). Як обмін репліками Д. набув поширення в античні часи: від Сократа у філософії (продовжили Платон, Ксенофонт, Ціцерон, Дж. Берклі та ін.) і психології існує т. зв. сократич. Д. — пошук істини через навідні питання. У такому Д. партнери нерівні: істину шукає один співрозмовник, Сократ її знає наперед і поступово підводить співрозмовника до правил. умовисновку. Новий погляд на Д. як процес особистіс. спілкування сформувався на поч. 20 ст. (С. К'єркегор, В. Дільтей, С. Франк, П. Флоренський, М. Бубер, М. Бахтін). У філос.-антропол. концепції М. Бубера суть людини розкривається тільки в діалогіч. відношенні її до ін. людини (я-ти), яке радикально відрізняється від монолог., пізнавал., утилітарного (я-воно). Д. здійснюється між особистостями; особистість виникає тільки в Д.: лише через ставлення до ти я стаю собою, можу усвідомити себе як я. За М. Бахтіним, діалогічні стосунки наявні в усіх сферах люд. життя. Буття особистості — співбуття з іншими, але тільки в Д. особистість існує як особистість, і лише в Д. можна досягти її адекват. розуміння: справжнє життя особистості не може бути об'єктом вивчення, воно доступне тільки діалогіч. проникненню в нього. Осн. атрибути Д. як міжособистіс. відношення: свобода партнерів, їх взаємно визнана рівноправність і глибина особистіс. контакту, яким властиві взаєморозуміння, емпатія. Етика визнає Д. найповноціннішим способом спілкування (ін. види — авторитар., маніпулятив., формальний — етично неповноцінні); декларує необхідність готовності до Д., певних навиків і комунікат. компетентності особистості, яка здатна розуміти ін. погляди, пошук компромісу. Внутрішньо-особистіс. Д. дає змогу особистості зберегти цілісність, розвивається по горизонталі (між емоц. й інтелектуал. сферами, між різними аспектами я) та по вертикалі (між свідомістю, підсвідомістю, надсвідомістю). Погляди М. Бубера та М. Бахтіна позначилися на гуманітар. дисциплінах 2-ї пол. 20 ст., на екзистенціал. і гуманіст. психології, де побудову стосунків за принципом «Д. особистостей» розглядають як основу адекват. розуміння ін. людини, можливість надавати психол. допомогу. На цій основі та постмодерніст. методології на зламі 21 ст. сформувався діалогіч. напрям у психології і науках про людину, в освіті, педагогіці. Принципи Д. набувають більшого значення у міждерж., міжнац. і міжконфес. стосунках. Актуал. для сучас. світу проблема толерантності визначається здатністю до Д., сприйнят-

тям світу ін. людини, групи, культури, народу й умінням домовлятися на принципах рівноправності. Нездатність до Д. спричиняє інтолерантність, [ксенофобію](#).

Рекомендована література

1. Якубинский Л. П. О диалогической речи // Рус. речь. 1923. Вып. 1;
2. R. Wildbolz. Der philosophische Dialog als literarische Kunstwerk. Bern, 1952;
3. Винокур Т. Г. О некоторых особенностях диалогической речи // Исследования по грамматике

рус. лит. языка. Москва, 1955;

4. Баранник Д. Х., Гай Г. М. Драматичний діалог. К., 1961;
5. M. Hoffmann. Der Dialog bei den christlichen Schriftstellern der ersten vier Jahrhunderte. Berlin, 1966;
6. Кучинский Г. М. Диалог и мышление. Минск, 1983;
7. Кожина М. Н. О диалогичности письменной научной речи. Пермь, 1986;
8. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии. Москва, 2001.

[Г. В. Воронич](#)

Бібліографічний опис:

Діалог / Г. В. Воронич // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24455>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).